

В. І. РУЖЕНЦЕВА,

Vira I. Ruzhentseva

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Abstract This article is about political and ideological identification of Ukrainian students. According to Almond and Verba's conception of political culture political identification is important element of political consciousness, which reflects maintenance of subject's attitude to political objects. Its empirical indexes are evaluative attitude toward different parties and movements, level of information distribution about parties' programs and extent of its supporting, feeling of belonging to the nation, state, city. The results of sociological survey, which took place in 2000-2003 in Ukrainian institutes of higher education, are presented in the article. Also the major factors, which influence the formation of students' political consciousness, are considered here.

В умовах посилення ролі і питомої ваги вищих навчальних закладів особливо значний вплив на темпи і напрям соціально-політичних змін може здійснити студентство. Завдяки віку й умовам здобуття освіти студенти найбільш схильні до інновацій. Цій соціальній групі значно легше здійснити перехід від пасивної, виконавчої життєвої установки, що домінувала у свідомості радянських громадян, до активної, самостійної позиції, необхідність якої викликана процесами демократизації.

Студентству властиві такі риси, як організованість, згуртованість, високий ступінь мобільності, динамізм, спроможність більш адекватно, ніж інші категорії населення, реагувати на виклик швидкоплинного часу. На-

явність цих характеристик вказує на ту значну роль, яку можуть відіграти студенти в подоланні системної кризи.

Емпіричною базою цієї статті є матеріали соціологічного дослідження: «Сучасні університети як осередки формування інтелектуальної еліти українського суспільства», проведеного кафедрою соціології і соціологічною лабораторією Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в 2000–2003 рр. у вищих навчальних закладах України (керівник проекту – проф. Сокурянська Л.Г.).

Спираючись на концепцію політичної культури американських дослідників Алмонда і Верби, політичні ідентифікації можна визначити як одну з найсуттєвіших складових політичної свідомості, що відображає

зміст і якість ставлення суб'єкта до політичних об'єктів і фіксується за ви-
явами причетності індивідів до нації,
держави, міста, тих чи тих соціально-
політичних угруповань. Емпіричними
показниками виміру політичних іден-
тифікацій є наступні: оцінювальне
ставлення до діяльності різних партій,
рухів, організацій; рівень інформова-
ності про партійні програми і ступінь
їх підтримки (так звана партійна іден-
тифікація); відчуття причетності до
нації (національна ідентифікація),
держави, міста.

У дослідженні «Сучасні універси-
тети як осередки формування інтелек-
туальної еліти українського суспіль-
ства» студентам пропонували відпові-
сти на запитання щодо політико-ідео-
логічних уподобань. Відповіді на це
запитання розподілилися наступним
чином: більшість опитаних підтримує
соціал-демократичний напрям (28%),
20% респондентів обрали серед запро-
понованих альтернатив націонал-де-
мократичний напрям, 16% – лібераль-
ний, 7% – християнсько-демократич-
ний, 5% – націоналістичний, 3% –
соціалістичний і комуністичний.
Привертає до себе увагу той факт, що
18% опитаних важко було визначити
найближчу для них політико-ідео-
логічну течію.

Політико-ідеологічна ідентифіка-
ція тісно корелює з національною
ідентифікацією¹. Так, респонденти,
які віднесли себе до української націо-
нальності значно частіше за інших,

тобто тих, хто ідентифікували себе або
з «росіянами», або одночасно з «украї-
нцями і росіянами», обирали націо-
нал-демократичний напрям – 28%
(для двох інших груп цей показник ста-
новив 10%), тоді як «росіяни» набага-
то частіше віддавали перевагу соціал-
демократичному напрямку – 38% (для
«українців» цей показник становив
26%, для тих, хто ідентифікує себе од-
ночасно з «росіянами й українцями»
– 32%).

Треба також вказати на певний
вплив порівняльної оцінки матеріаль-
ного становища² на політичні уподо-
бання студентів. Так, наприклад,
російські дослідники політичної свідо-
мості молоді зазначають, що молодіж-
на ідентифікація з певною ділянкою
політичного спектру має досить раціо-
нальний характер. Відносно благопо-
лучна молодь тяжіє до ліберально-рин-
кових цінностей і, відповідно, підтри-
мує ліберальні політичні сили, менш
благополучна частина молоді підтри-
мує націонал-патріотичні сили, небла-
гополучна – соціалістичні. Результати
нашого дослідження певним чином
підтвердили цей висновок. Незважаю-
чи на те, що в усіх групах найчастіше
вказувався соціал-демократичний на-
прямок, серед студентів, які вважають
власне матеріальне становище кращим
порівняно з одногрупниками, 22% рес-
пондентів обрали ліберальний напрям;
серед тих, хто відносить себе до
більшості за матеріальним становищем
– 16%; а для тих, хто оцінює своє мате-

¹ З метою визначення національної ідентифікації студентів у рамках анкетного опитування рес-
пондентам ставилося запитання: «До якої національності ви себе відносите?». Відповіді були
наступні: 58% респондентів вважають себе українцями, 16% – росіянами, 19% ідентифіку-
ють себе з українцями та росіянами одночасно.

² У рамках опитування студентам ставилося два запитання щодо матеріального становища:
перше – стосовно матеріального стану сім'ї респондента, друге – стосовно оцінки власного
матеріального становища в порівнянні зі студентами-одногрупниками. Відповіді на друге запи-
тання вказують на задоволеність студента власним матеріальним становищем, яка значною
мірою впливає на вибір того чи того політичного напрямку, тих чи тих форм політичної актив-
ності.

ріальне становище як гірше, цей показник становив 14%. Взагалі, істотної різниці у відповідях респондентів із різними порівняльними оцінками власного матеріального становища не було. Єдине, на чому ще варто наголосити, це більша політична обізнаність студентів з високою оцінкою власного матеріального становища. 15% респондентів цієї групи не змогли визначитися з політичним напрямом, тоді як у групі тих, хто відносить себе до більшості, цей показник становив 20%, серед тих, хто вважає власне матеріальне становище гіршим ніж у однокорупників, – 21%. Ці результати підтверджуються і відповідями на запитання стосовно ставлення до політики. Як з'ясувалося, із підвищенням порівняльної оцінки власного матеріального становища знижується відсоток тих, хто не цікавиться політикою і, відповідно, зростає відсоток тих, хто цікавиться політикою «регулярно» або «час від часу». Так, серед тих, хто оцінює власне матеріальне становище як гірше, ніж у однокорупників, 18% респондентів не цікавляться політикою взагалі, 41% – цікавляться час від часу, 31% – цікавляться регулярно; в групі студентів, які відносять себе до більшості за матеріальним становищем, ці показники становлять 17%, 44%, 33%; в групі, де студенти оціню-

ють власне матеріальне становище як краще – 12%, 44%, 38%.

Тісно корелюють політичні уподобання та оцінка студентами нинішньої ситуації в суспільстві. Взагалі, відповіді респондентів на це запитання розподілилися наступним чином: 13% опитаних вважають, що «сьогодні життя складне і нестабільне, раніше було краще, і далі нас не чекає нічого доброго» (так звана «песимістична» позиція), 28% респондентів вважають, що «в минулому було менше можливостей і життя було складнішим, сьогодні воно теж не просте, але в майбутньому все налагодиться» («реалістична» позиція), 47% опитаних стверджують, що «насправді всі можливості відкриваються тільки сьогодні, і майбутнє залежить винятково від нас самих» («оптимістична» позиція). Аналіз отриманих даних показав, що «песимісти» значно частіше підтримують комуністичний і соціалістичний напрями, що пояснюється певною ностальгією за радянськими часами, а ось для «реалістів» і «оптимістів» характерною є підтримка соціал-демократичних, ліберальних, націонал-демократичних сил (див. табл.1).

Ще одна характеристика політичної свідомості, яка, з одного боку, зумовлює політичну ідентифікацію інди-

Таблиця 1

Політичні уподобання студентів залежно від уявлень про майбутнє держави, %

	"Песимісти"	"Реалісти"	"Оптимісти"
Комуністичний	14	1	2
Соціалістичний	8	2	3
Соціал-демократичний	25	33	28
Ліберальний	12	20	17
Націонал-демократичний	12	22	23
Націоналістичний	4	5	6
Християнсько-демократичний	7	6	8
Важко відповісти	25	18	18

віда, а з іншого боку, сама є результатом впливу політичних уподобань, — це політичні цінності. Алмонд і Верба розглядають політичні цінності як найсуттєвішу складову політичної культури, так званий оціночний компонент, який вирізняється поряд із пізнавальним і емоційним. Серед сучасних дослідників ціннісну тематику активно розвиває Роналд Інглехарт. Відповідно до його ранніх досліджень 60-х років, молоді люди в розвинутих країнах зростали в епоху, коли їх базові матеріальні потреби вже були задоволені, що поставило на перший план цінності, пов'язані з самовираженням, зокрема у сфері політики.

У нашому дослідженні політичні цінності знаходять вираження у ставленні респондентів до національної незалежності, демократії, розвитку ринкової економіки тощо. Так, студентам пропонували відповісти на запитання щодо найбільш припустимих перспектив розвитку української держави. Відповіді були наступні: 61% опитаних вважають, що Україна повинна шукати власний національний шлях розвитку, 35% — підтримують західний напрям розвитку, лише 2% вважають, що варто повернутися до принципів та ідеалів Радянської влади. Звісна річ, що ці відповіді тісно корелюють з політичними уподобаннями студентів. Так, серед прибічників «лівих» 43% опитаних підтримують ідею повернення до принципів Радянської влади (33% «комуністів» і 10% «соціалістів»), тоді як для всіх інших опитаних цей показник не перевищував 4%.

Ще одна ознака, яка уточнює вказані вище результати, — це ставлення студентів до зближення України з Ро-

сією. Відповіді на це запитання розподілилися наступним чином: 54% опитаних вважають, що Україна повинна залишатися незалежною державою, 16% вважають, що Україна повинна возз'єднатися з Росією та Білоруссю, 13% вважають, що необхідно інтегруватися до СНД, 3% підтримують ідею відновлення Радянського Союзу. Результати опитування показали, що єдиними групами, де ідея возз'єднання України з Росією та Білоруссю превалювала над ідеєю незалежності, виявилися прибічники комуністичної і соціалістичної ідеології. Так, серед «комуністів» 31% респондентів виступили за возз'єднання з Росією та Білоруссю, а ще 31% — за повернення до Радянського Союзу. У «соціалістів» ці показники становили 45% і 8%. Серед інших груп частота підтримки ідеї возз'єднання з Росією і Білоруссю не перевищувала 18%, а ідея повернення до Радянського Союзу — 2%. Найпоширенішою тут виявилася ідея незалежності: її підтримали 50% «соціал-демократів», 56% «лібералів», 78% «націоналістів», 76% «націонал-демократів», 65% прибічників «християнсько-демократичного напрямку». Для «комуністів» і «соціалістів» цей показник становив 16 і 31% відповідно.

З обома названими вище ознаками тісно корелює ознака ставлення до ринкової економіки. Взагалі відповіді щодо економічного розвитку країни були такі: 55% опитаних підтримують створення ринкової економіки з приватною власністю і свободою підприємництва, 27% вважають, що розвиток підприємництва повинен здійснюватися під контролем держави, 2% виступають за ліквідацію всіх елементів ринку, заборону приватної власності і підприємництва. Привертає до себе

³ 68% респондентів навчалися в державному ВНЗ, 24% — в державному ВНЗ на комерційній основі, 7% — в комерційному ВНЗ.

Таблиця 2

Моральні принципи студентів з різними політичними уподобаннями, %

	Цілковита підтримка позиції "Око за око, зуб за зуб"	Цілковита підтримка позиції "Коли вдарить тебе хто в одну شوку твою, підстав йому і другу"
Комуністичний	22	2
Соціалістичний	20	2
Соціал-демократичний	15	2
Ліберальний	15	4
Націонал-демократичний	16	2
Націоналістичний	22	2
Християнсько-демократичний	5	22

увагу той факт, що майже 16% опитаних завагалися з відповіддю. Можна припустити, що однією з причин такої невизначеності є досить тривала складна соціально-економічна ситуація в країні, яка негативно впливає на ставлення населення, і студентської молоді зокрема, до політичних інститутів, обраної ними політики в економічній сфері.

Яким же чином політико-ідеологічні ідентифікації впливають на ставлення до ідеї ринкової економіки? Єдина група, де найбільшу підтримку отримала ідея розвитку підприємництва під контролем держави, – це «соціалісти» (45%). В інших групах найпоширенішою виявилася ідея розвитку ринкової економіки і свободи підприємництва. Для «лібералів» цей показник становив 66%, для «націонал-демократів» – 64%, для при-

бічників християнсько-демократичного напрямку – 63%, для «націоналістів» – 61%, для «соціал-демократів» – 56%, для «комуністів» і «соціалістів» – по 34%. Ідея ліквідації ринку найбільш поширена була серед «комуністів» (14%). Серед інших груп підтримка цієї ідеї не перевищувала 4%. Ставлення до ринкової економіки тісно корелює з типом ВНЗ, в якому навчається респондент³. Так, серед студентів комерційних вищих навчальних закладів підтримують ринкову економіку і свободу підприємництва 65% опитаних, серед тих, хто навчається в державному ВНЗ і на комерційній основі – 63%, серед студентів недержавних ВНЗ – 52%.

Цікаво також розглянути, які моральні принципи властиві прихильникам тих чи тих політичних течій. Студентам було запропоновано визначи-

Таблиця 3

Громадянсько-політичні ідентифікації студентства, %
«Якою мірою Ви відчуваєте себе...?»

	Повністю відчуваю	Швидше, відчуваю	Швидше, не відчуваю	Не відчуваю
Представником своєї нації	30	37	18	9
Громадянином України	31	36	19	10
Радянською людиною	3	10	18	56
Європейцем	9	29	26	25
Людиною світу	20	22	17	24

ти, якою мірою вони погоджуються з такими полярними висловлюваннями, як, наприклад: «Око за око, зуб за зуб» та «Коли вдарить тебе хто в одну شوку твою, підстав йому і другу». Найбільш агресивна і жорстка позиція властива прибічникам комуністичного і націоналістичного напрямку, а найбільш моральна – прихильникам християнсько-демократичної течії, що певною мірою зумовлено поєднанням в рамках цього напрямку політичних і релігійних ідей (див. табл. 2).

Взагалі можна простежити цікаву залежність: з наближенням від лівих до центристських позицій відбувається зміщення від жорстких принципів до більш моральної позиції, а від центристських до націоналістичних – відбувається зворотний процес. Невипадково прибічники комуністичного і націоналістичного напрямку виявляють більшу протестну активність. Так, на запитання щодо ставлення до акцій протесту були отримані наступні відповіді: 22% «комуністів» і 22% «націоналістів» готові активно протестувати навіть за наявності небезпеки постраждати, для «соціалістів» і «соціал-демократів» ці показники становлять по 8%, для «лібералів» – 7%, для «націонал-демократів» – 14%, для прихильників християнсько-демократичної течії – 11%. Найменш орієнтованими на протестну діяльність були «ліберали» (35% опитаних з цієї групи

вважають, що «акції протесту лише посилюють напругу в суспільстві і нічого реально не дають») і прибічники християнсько-демократичного напрямку (33%). Серед «комуністів» так вважають 22%, «соціалістів» – 27%, «соціал-демократів» – 31%, «націонал-демократів» – 26%, серед «націоналістів» – 22%.

Важливим показником політичної ідентифікації індивіда виступає відчуття причетності до певної нації, регіону, територіальної спільноти. В процесі опитування студентам пропонувалося визначити, якою мірою вони відчують себе «представником своєї національності», «громадянином України», «радянською людиною», «європейцем», «людиною світу». Відповіді на це запитання представлені в таблиці 3.

Найменше сучасний студент відчуває себе «радянською людиною» – звісно, ця позиція асоціюється з минулим, старим, тим, що віджило. Та обставина, що більшість респондентів відчуває себе представниками своєї нації або громадянами України лише деякою мірою, може свідчити про недостатню задоволеність власним становищем, недостатню емоційну насиченість національно-політичних ідентифікацій.

Значний вплив на вибір відповіді щодо розглянутих вище питань має

Таблиця 4

Почуття студентів щодо майбутнього (відповіді респондентів з різними уявленнями про нинішню ситуацію в суспільстві), %

	"Песимісти"	"Реалісти"	"Оптимісти"
Гнів	2	4	1
Страх	7	2	1
Тривога	43	34	32
Байдужість	3	2	1
Спокій	7	9	11
Впевненість	11	24	33

національна ідентифікація студентів. Так, серед «українців» 41% опитаних повністю відчують себе представниками своєї національності, для «росіян» цей показник становить 19%, для тих, хто одночасно ідентифікує себе з українцями і росіянами – 13%. Серед «українців» також найбільший відсоток тих, хто повністю відчуває себе громадянином України (42%), для «росіян» цей показник становить 11%, для тих, хто ідентифікує себе з українцями і росіянами одночасно – 19%.

До речі, усталеність громадянської ідентифікації підтверджується ставленням до зміни громадянства. Так, серед тих, хто повністю відчуває себе громадянином України, змінити громадянство за наявності такої можливості погодилися б 28%, не погодилися б – 40%. Це єдина група, де кількість небажаючих змінити громадянство перевищує кількість бажаючих. В усіх інших групах спостерігається превалювання готовності змінити громадянство.

Взагалі відповіді на запитання щодо зміни громадянства розподілилися наступним чином: 38% опитаних погодилися б змінити країну проживання, 31% не погодилися б, 30% завагалися з відповіддю.

Найпоширеніші мотиви готовності змінити громадянство – це бажання покращити матеріальне становище (41%), реалізувати свої здібності (31%), подивитися світ (21%), жити в справжньому демократичному суспільстві (14%). Найпоширеніші мотиви непогодження змінити громадянство – небажання залишати сім'ю (26%), друзів (17%), Батьківщину (16%). 9% опитаних мотивують рішення залишитися бажанням брати участь у побудові своєї держави.

Згадані вище ознаки тісно корелюють з ознакою самопочуття індиві-

да. В рамках опитування респондентам ставилося запитання, яких почуттів вони зазнають, коли розмірковують про своє майбутнє. Були отримані наступні відповіді: обурення і гнів відчувають лише 2% опитаних, страх і розпач – 3%, тривогу – 33%, байдужість – 2%, спокій – 10%, впевненість, оптимізм – 25%. Таким чином, для студентства характерними є досить суперечливі почуття: з одного боку – тривога, з іншого – впевненість і оптимізм. Це може пояснюватися суперечливою позицією даної соціальної групи. З одного боку, студентство краще за інших адаптується до нових умов, швидше сприймає нові форми політичної, економічної, правової діяльності, більш впевнено дивиться в майбутнє. З іншого боку, студентство – досить уразлива частина населення, що обумовлено його професійною, матеріальною, особистісною невизначеністю.

Самопочуття студентів тісно корелює з їхніми уявленнями щодо нинішньої ситуації в суспільстві (див. табл. 4).

Таким чином, якщо серед «песимістів» страх відчувають 7% опитаних, то серед «реалістів» і «оптимістів» – тільки 2 і 1%. Тривогу серед «песимістів» відчувають 43% респондентів, серед «реалістів» і «оптимістів» – 34 і 32%. Щодо відчуття впевненості у майбутньому – тут показники становили 11%, 24%, 33% відповідно. Взагалі, можна сказати, що ми маємо справу з двостороннім впливом уявлень щодо майбутнього і відповідних почуттів, тобто оціночного й емоційного компонентів політичної свідомості. Почуття невдоволеності, відчаю, тривоги обумовлює зосередження на негативних явищах світу і відповідну оцінку подій, що відбуваються. Так

само відчуття впевненості обумовлює сприймання перешкод і різноманітних бар'єрів як сходинок до успіху і власного удосконалювання. Має місце і зворотний вплив. Негативні явища навкруги сприяють наростанню почуттів гніву, відчаю, тривоги, і, звісна річ, може так статися, що впевнені в собі, оптимістично налаштовані індивіди піддадуться цьому впливу.

Вивчаючи політичну культуру сучасного студентства, особливу увагу варто приділити факторам, що зумовлюють специфіку сприйняття студентами політичних подій, вибір тих чи тих форм політичної активності. Традиційно одним із найвпливовіших факторів визнається задоволеність матеріальним становищем. Як вже зазначалося, у нашому дослідженні показником задоволеності виступала оцінка матеріального становища порівняно зі студентами-одногрупниками. За цим критерієм було визначено три найчисленніші групи: I – ті, хто вважає власне матеріальне становище гіршим, ніж у студентів-одногрупників (12% опитаних); II – ті, хто відносить себе до більшості за рівнем матеріальної забезпеченості (66%); III – ті, хто вважає себе більш забезпеченим (10%).

Варто розглянути, яким чином задоволеність матеріальним становищем позначається на готовності брати участь в акціях протестного характеру. Перед тим, як перейти до розгляду отриманих даних, варто докладніше зупинитися на феномені депривації, що є одним із центральних елементів у багатьох пояснювальних моделях конфліктів і пов'язаних з ними протестних дій. Схематично функціонування механізму депривації можна описати наступним чином. Під впливом зовнішніх факторів відбувається порушення сформованої системи оцінок,

що найчастіше супроводжується розширенням можливостей соціальних порівнянь. Результати соціальних порівнянь підсилюють почуття нерівності і незадоволеності. Треба зауважити, що найчастіше реальний рівень добробуту залишається протягом усього періоду порівнянь стабільним. На певному етапі абсолютна величина розбіжностей між очікуваннями, детермінованими соціальними порівняннями, і реальністю стає настільки значною, що призводить до явищ фрустраційного порядку. У свою чергу це сприяє залученню суб'єкта депривації до тієї чи тієї форми участі в протестних діях.

Дію механізму депривації можна спостерігати і за результатами нашого дослідження. Так, в I групі 41% респондентів готові брати участь в акціях протесту, в II і III групах ці показники становлять 30 і 31%.

Вивчаючи ставлення студентів до політики, не можна не звернути уваги на особистісні характеристики опитуваних, які певною мірою обумовлюють ступінь і характер політичної активності. У ході анкетування студентам ставилося запитання про те, яку роль вони найчастіше відіграють у студентській групі. Аналіз відповідей на це запитання дозволив виділити чотири основні групи респондентів: перша – лідери (6% опитаних); друга – активісти (49%); третя – пасивні учасники (27%); четверта – сторонні спостерігачі (12%).

Цілком логічно було б припустити, що до найбільшої політичної активності будуть схильні респонденти першої та другої груп, тоді як до найменшої – представники третьої групи. Аналіз даних показав, що справді, серед респондентів першої та другої груп значно вищий, у порівнянні з третьою

групою, відсоток тих, хто «регулярно цікавиться політикою» (36% і 38% проти 23%) і значно нижчий відсоток тих, хто «не цікавиться політикою взагалі» (15% і 12% проти 24%). Що стосується участі в політичних акціях і в діяльності політичних партій, найактивнішою виявилася перша група: 9% респондентів цієї групи брали участь у політичних акціях (для другої групи цей показник становить 6%, для третьої – 4%), а 7% беруть участь у діяльності політичних партій і рухів (для другої та третьої груп ці показники становлять 1% і 2% відповідно). До речі, перша група виявляє більш високу активність і в діяльності студентських, молодіжних організацій і рухів: 14% студентів з цієї групи беруть участь у діяльності подібних організацій, для другої групи цей показник становить 8%, для третьої – 2%, для четвертої – 3%.

Ще одна ознака, за якою проводилося порівняння зазначених груп, – це участь в акціях протесту. Тут також найактивнішою виявилася перша група: у ній найбільший відсоток готових активно протестувати, навіть за наявності небезпеки постраждати (14% респондентів першої групи, 9% респондентів другої групи, 8% – третьої, 7% – четвертої), і найменший відсоток тих, хто, схвалюючи активні форми протесту, сам не готовий у них брати участі (24% респондентів першої групи, 34% – другої, 33% – третьої, 36% – четвертої).

Розбіжності представників цих груп виявляються й у відповідях на запитання про властиві особистісні якості. Так, респонденти, що виконують у студентській групі ролі «лідера» чи «активіста», частіше вказують на наявність у них таких ознак, як рішучість, незалежність, самостійність

у судженнях і діях, відповідальність. Особливо вирізняється серед інших перша група: крім перелічених якостей, для «лідерів» більшою мірою характерні наполегливість, готовність поступитися своїм благополуччям заради громадянського обов'язку, впевненість у собі, здатність вести за собою інших людей, уміння доводити до кінця розпочату справу, прагнення до самореалізації, ініціативність. Наявність цих якостей зумовлює активну позицію студента у сфері навчання. Невипадково «лідери» і «активісти» частіше, ніж представники інших груп, займаються науковою роботою на факультеті (29% респондентів першої групи, 19% – другої, 12% – третьої, 18% – четвертої), беруть участь у дискусіях з обговорюваних проблем на заняттях (74% респондентів першої групи, 59% – другої, 25% – третьої, 31% – четвертої).

Єдиними рисами характеру, на наявність яких «лідери» вказували рідше за інших респондентів, виявилися невибагливість, скромність, помірність у потребах і запитах. До речі, міра, якою ці якості властиві студентам, залежить і від рівня задоволеності матеріальним становищем. Так, серед тих, хто оцінює власне матеріальне становище як нижче, ніж у студентів-одногрупників, значно більше «невибагливих», ніж серед тих, хто оцінює його як вище. Вибагливість і собі обумовлює більш високу активність індивіда в різних сферах життєдіяльності, у тому числі й у політичній сфері.

Аналіз отриманих даних дає змогу говорити про слабку виразність орієнтацій студентської молоді на участь у політичній діяльності. Для більшості опитаних характерним є ситуативний інтерес до політики, що, в свою чергу,

може визначати «ситуативну» політичну активність насамперед у формі електоральної поведінки.

Незважаючи на те, що в основному студентська молодь не схильна брати участі у політичній діяльності, серед інших вирізняється група респондентів, для якої характерним є сполучення високих показників активності у сфері навчання, міжособистісній сфері та у сфері політики. Ці характе-

ристики в сукупності з такими особистісними ознаками, як відповідальність, чесність, порядність, незалежність у судженнях і діях, наполегливість у досягненні мети, складають той потенціал, володіючи яким, студентська молодь має змогу поповнити елітні верстви суспільства та ефективно впливати на політичний процес з метою просування як особистих, так і громадських інтересів.

-
1. Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні. – К., 1998. – 224 с.
 2. Политическая социология / Под ред. В. Н. Иванова, Г. Ю. Семигина. – М.: Мысль, 2000. – 294 с.

Подано до редакції 16.12.2004 р.